

نقش زن در رشد معنوی همسر و فرزند از منظر اسلام

معصومه محمودیان^۱

چکیده

نقش زن در رشد معنوی همسر و فرزند از منظر اسلام، یکی از موضوعات اساسی در تحکیم بنیان خانواده و سلامت جامعه است. اهمیت این تحقیق از آن جهت است که خانواده به عنوان کوچک‌ترین نهاد اجتماعی، بستر اصلی شکل‌گیری ارزش‌ها و باورهای دینی و معنوی است و زن به عنوان محور تربیتی و معنوی خانواده، تأثیر عمیقی بر سلامت روحی و معنوی اعضای آن دارد. پرسش اصلی تحقیق این است که زن چگونه می‌تواند در رشد معنوی همسر و فرزندان نقش مؤثری ایفا کند؟ روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای است که با بررسی منابع دینی، روایی، به تبیین جایگاه زن در فرآیند رشد معنوی خانواده پرداخته است. این پژوهش نشان می‌دهد که زن با ایفای نقش‌های مادری و همسری، الگوی عملی، مربی و حامی معنوی، زمینه‌ساز رشد ایمان و اخلاق در همسر و فرزندان است. همچنین، شناخت موانع و ارائه راهکارهای عملی برای تقویت نقش معنوی زن، از دیگر نتایج مهم این پژوهش است.

کلیدواژه‌ها: زن، رشد معنوی، خانواده اسلامی، همسر، فرزند، اسلام، تربیت اسلامی، سلامت معنوی.

^۱ . دانش آموخته سطح ۲ مدرسه علمیه الزهراء لردگان

مقدمه

خانواده به عنوان کوچک‌ترین و بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری شخصیت، باورها و ارزش‌های معنوی اعضای خود ایفا می‌کند. در این چارچوب، زن به عنوان محور اصلی تربیت و معنویت خانواده، جایگاهی ویژه دارد که از منظر اسلام مورد تأکید فراوان قرار گرفته است.

سلامت معنوی خانواده، زیربنای سلامت اجتماعی و فرهنگی جامعه است و شناخت جایگاه زن در این مسیر، به تقویت بنیان خانواده و ارتقای کیفیت زندگی دینی و اخلاقی اعضای آن کمک می‌کند.

آنچه پژوهش حاضر به دنبال آن خواهد بود، تبیین نقش زن در رشد معنوی همسر و فرزند از منظر اسلام و ارائه راهکارهای عملی برای ارتقای این نقش است. همچنین، بررسی موانع و چالش‌های پیش روی زنان در تحقق این نقش از دیگر اهداف تحقیق می‌باشد.

پیشینه پژوهشی نشان می‌دهد که یاراحمدی (۱۴۰۱) در مقاله «نقش بانوان در رشد معنوی خانواده در دنیای معاصر» (فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی، دوره ۵، شماره ۳۵) به اهمیت نقش زن در ارتقای سلامت معنوی خانواده پرداخته و با تأکید بر نقش مادر و همسر، جایگاه زن را در تحکیم خانواده برجسته کرده است. همچنین نوبخت (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «نقش زنان در نهادینه کردن معنویت در خانواده با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب» (همایش ملی نقش زنان در گام دوم انقلاب اسلامی) به بررسی نقش کلیدی زنان در تثبیت معنویت خانوادگی پرداخته و راهکارهای عملی مبتنی بر آموزه‌های دینی و فرهنگی را ارائه داده است.

در راستای تکمیل پژوهش‌های پیشین و پوشش خلأهای موجود، این مقاله علاوه بر بررسی نقش زن در رشد معنوی همسر و فرزند، به صورت جامع‌تر به چالش‌ها و موانع پیش روی زنان و راهبردهای ارتقای نقش معنوی آنان در خانواده معاصر پرداخته است.

۱- زن به عنوان الگوی معنوی

زن در خانواده اسلامی، نقش ویژه و بی‌بدیلی در شکل‌دهی به فضای معنوی خانه دارد و می‌تواند با الگو بودن در عمل به اصول اسلامی، زمینه رشد معنوی همسر و فرزندان را فراهم آورد.

عمل به عبادات مانند نماز، روزه و صدقه، از مهم‌ترین نمودهای این الگو بودن است که زن با انجام آنها، نه تنها خود را به خدا نزدیک می‌کند بلکه خانواده را نیز به سوی معنویت سوق می‌دهد.^۱

همچنین ترویج ارزش‌های اخلاقی اسلامی مانند صداقت، مهربانی، بخشش و صبر، از دیگر راه‌های ایجاد فضای معنوی در خانه است که زن با رفتار و گفتار خود آن را نهادینه می‌سازد.^۲ از منظر نقش مادری و همسری، زن می‌تواند روابط اعضای خانواده را بر پایه محبت و عشق بنا کند و کانون خانواده را به محیطی امن، آرامش‌بخش و سرشار از مودت تبدیل نماید.^۳

مهربانی، صبر و گذشت زن در برابر مشکلات، نقش مؤثری در استحکام روابط خانوادگی و رشد معنوی همسر و فرزندان دارد. مدیریت عاطفی زن، به ویژه در نقش مادری، موجب شکل‌گیری شخصیت معنوی فرزندان و رشد ایمان آنها می‌شود.^۴

در روایتی از پیامبر اکرم (ص) آمده است: «وَالْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ وَ هِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا»^۵؛ زن نیز، در خانه شوهرش نگهبان است و از رعیت (خانه، اموال و داراییهای شوهر و فرزندان) او مورد بازخواست قرار می‌گیرد.

در بعضی روایات چنین آمده است: «الْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى مَالِ زَوْجِهَا وَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُ»^۶ و یا این روایت: «وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى أَهْلِ بَيْتِ بَعْلِهَا وَ وَلَدِهِ وَ هِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ»^۷

در این روایات که زن را «راعیه» و «مسئول» در خانه شوهر معرفی می‌کند، نقش زن به عنوان نگهبان و متولی امور خانه، اموال و فرزندان به وضوح بیان شده است. این روایات نشان می‌دهد که زن نه تنها وظیفه مراقبت و مدیریت فضای خانوادگی را بر عهده دارد، بلکه در قبال حفظ و رشد معنوی همسر و فرزندان نیز مسئول است:

۱. یاراحمدی، نقش بانوان در رشد معنوی خانواده، ص ۵.

۲. عبدالخانی، اسلام و مدیریت زن در خانواده، ص ۱۰.

۳. همان، ص ۱۲.

۴. قائمی، نقش زن در آرامش خانواده، ص ۱۰.

۵. بخاری، صحیح بخاری، ص ۸۴۳.

۶. همان.

۷. همان، ص ۸۴۴.

- زن به عنوان «راعیه» خانه، مسئولیت مراقبت از محیطی دارد که زمینه‌ساز رشد معنوی اعضای خانواده است. این مسئولیت شامل ایجاد فضایی امن، آرام و معنوی برای همسر و فرزندان می‌شود که در آن ارزش‌های دینی و اخلاقی تقویت گردد.
 - «مسئولیت» زن در قبال «رعیت» یعنی فرزندان و اموال خانواده، به معنای پاسخگویی در برابر خداوند است. این امر به زن انگیزه می‌دهد تا با دقت و اهتمام ویژه‌ای به تربیت دینی و اخلاقی فرزندان و حمایت معنوی از همسر بپردازد.
 - از منظر اسلام، رشد معنوی خانواده به مراقبت دقیق و مدیریت صحیح خانه وابسته است و زن به عنوان محور این مدیریت، نقش کلیدی دارد. این روایات تأکید می‌کنند که زن باید با آگاهی از این مسئولیت، در جهت ارتقای ایمان، اخلاق و رفتارهای معنوی همسر و فرزندان تلاش کند.
- بنابراین، این روایات به وضوح نقش زن را در رشد معنوی خانواده از طریق مدیریت خانه و تربیت فرزندان به عنوان یک رسالت الهی معرفی می‌کنند که تأثیر مستقیم بر سلامت روحی و معنوی اعضای خانواده دارد. این دیدگاه با مباحث روانشناسی دینی نیز همخوانی دارد که آرامش و سلامت روانی خانواده را در گرو محیط معنوی و تربیتی مناسب می‌داند.
- درایت و زیرکی زن، دقت و ظرافت او در برنامه‌ریزی و مدیریت درست او، اعتدال مطلوب اسلامی را در خانه و زندگی حاکم می‌سازد، اقتصاد خانواده را سامان می‌دهد و خانواده را به صلاح و سعادت رهنمون می‌سازد.
- این بیان نشان‌دهنده مسئولیت سنگین زن در حفظ و ارتقای سلامت معنوی خانواده است. همچنین حضرت فاطمه زهرا (س) به عنوان بهترین الگوی زن مسلمان، با محبت، صبر و رفتار معنوی خود، نمونه‌ای بارز از الگوی معنوی برای زنان خانواده‌ها به شمار می‌رود.^۱
- از سوی دیگر، زن با ایجاد فضای معنوی در خانه، از طریق خواندن قرآن، برگزاری مراسم مذهبی و ترویج اخلاق اسلامی، محیطی سرشار از نورانیت و آرامش فراهم می‌آورد که موجب تقویت ایمان و اخلاق در اعضای خانواده می‌شود.^۲

^۱ . نوری، الگوهای رفتاری حضرت زهرا(س) در خانواده، ص ۲۲.

^۲ . یاراحمدی، نقش بانوان در رشد معنوی خانواده، ص ۷.

این فضای معنوی، به ویژه در دوران کودکی، نقش کلیدی در شکل‌گیری باورهای دینی و اخلاقی فرزندان دارد و زن به عنوان اولین معلم معنوی، تأثیر عمیقی در این مسیر دارد.^۱

در مجموع، زن با الگو بودن در رفتار دینی و اخلاقی، ترویج ارزش‌های اسلامی و مدیریت عاطفی خانواده، نقش اساسی در رشد معنوی همسر و فرزندان ایفا می‌کند و کانون خانواده را به محیطی امن، آرامش‌بخش و معنوی تبدیل می‌نماید که این نقش از منظر اسلام بسیار مورد تأکید قرار گرفته است.^۲

۲- زن به عنوان مربی معنوی

زن در نظام خانواده اسلامی، نقش مربی معنوی را بر عهده دارد که این نقش فراتر از مراقبت جسمی و مادی فرزندان است و شامل آموزش، هدایت و الگوسازی در مسیر رشد معنوی و دینی آنان می‌شود. زنان با آموزش قرآن، حدیث و داستان‌های پیامبران، تشویق به نیکی، اصلاح رفتار با داستان‌ها، آموزش احترام به بزرگان، کودکان را با معارف اسلامی آشنا می‌کنند و زمینه رشد ایمان و اخلاق را در آنان فراهم می‌آورند.^۳

این آموزش‌ها نه تنها به صورت مستقیم بلکه از طریق رفتار، گفتار و نگرش مادر به فرزندان منتقل می‌شود و مادر به عنوان یک مربی، تأثیر عمیقی در شکل‌گیری شخصیت معنوی فرزندان دارد.^۴

امام خمینی (ره) بر اهمیت نقش زن در تربیت نسل و شکل‌گیری جامعه تأکید ویژه‌ای داشته و می‌فرماید: «زن‌ها انسان‌سازند»^۵ و «صلاح زن در تقوای اوست که به تربیت سالم فرزند منجر می‌شود»^۶. از دیدگاه ایشان، انسان‌سازی تنها به پرورش جسمی یا آموزش‌های اولیه محدود نمی‌شود، بلکه ابعاد مختلفی همچون تربیت اخلاقی، علمی و اجتماعی را نیز در بر می‌گیرد. مادر با آموزش

۱. عبدالحانی، اسلام و مدیریت زن در خانواده، ص ۱۵.

۲. قائمی، نقش زن در آرامش خانواده، ص ۱۰.

۳. فراشی و همکاران، نقش زنان در تربیت دینی و اخلاق اسلامی فرزندان، ص ۳.

۴. هاشملو، نقش زن در تربیت فرزند از دیدگاه نهج البلاغه، ص ۴۲.

۵. امام خمینی، نقش زن در پرورش و تربیت نسل‌ها، ص ۵.

۶. همان.

و تربیت فرزندان آسیب برساند. بنابراین، توانمندسازی زنان در حفظ سلامت جسم و روان، از اهداف اساسی توسعه پایدار و سلامت جامعه است.

۷- جمع بندی راهکارها

برای تقویت نقش معنوی زنان در خانواده و غلبه بر موانع فرهنگی و اجتماعی، مجموعه‌ای از راهکارهای به‌هم‌پیوسته و عملیاتی پیشنهاد می‌شود که هر یک با دیگری ارتباطی تنگاتنگ دارد و در بافت فرهنگی جوامع اسلامی باید مورد توجه قرار گیرد.

۷-۱- افزایش آگاهی معنوی به عنوان زیربنای برنامه‌ریزی و توانمندسازی

افزایش آگاهی از مسائل معنوی، زیربنای اصلی برای سایر راهکارهاست و به زنان کمک می‌کند تا با شناخت عمیق‌تر آموزه‌های دینی و مهارت‌های معنوی، برنامه‌ریزی بهتری برای فعالیت‌های معنوی خود و خانواده داشته باشند. آموزش‌های مستمر و حضور در محافل دینی، نه تنها سطح دانش و بینش معنوی را ارتقا می‌دهد، بلکه انگیزه و اعتماد به نفس زنان برای ایفای نقش فعال در خانواده و جامعه را تقویت می‌کند. این آگاهی، زنان را قادر می‌سازد تا با برنامه‌ریزی هدفمند، زمان خود را به گونه‌ای مدیریت کنند که هم به مسئولیت‌های خانوادگی بپردازند و هم فرصت کافی برای رشد معنوی خود و اعضای خانواده فراهم آورند. در عین حال، این آگاهی به زنان قدرت می‌دهد تا با چالش‌های فرهنگی—مانند انتظارات سنتی برای تمرکز صرف بر خانه‌داری یا محدودیت در دسترسی به آموزش‌های مذهبی—به صورت آگاهانه‌تر و مؤثرتر مواجه شوند و نقش خود را به عنوان عامل تغییر در خانواده و جامعه ایفا کنند.

۷-۲- حمایت خانواده و سلامت جسمی و روحی؛ پیوندی برای پایداری نقش معنوی

حمایت خانواده، به ویژه همسر و والدین، نقش کلیدی در کاهش استرس‌ها و فشارهای روزمره زنان دارد و زمینه‌ساز بهبود سلامت جسمی و روانی آنان می‌شود. تقسیم مسئولیت‌ها، ایجاد فضای تفاهم و تشویق زنان به شرکت در فعالیت‌های معنوی، موجب می‌شود زنان انرژی و انگیزه بیشتری برای ایفای نقش معنوی خود داشته باشند. سلامت جسمی و روانی زنان، که در متون اسلامی و روانشناسی نیز بر آن تأکید شده است، پیش‌نیاز ایفای موفق نقش معنوی است؛ چرا که خستگی و

فرسودگی ناشی از مسئولیت‌های متعدد، کیفیت حضور معنوی و تربیتی زنان در خانواده را کاهش می‌دهد. بنابراین، حمایت عاطفی و عملی خانواده، به ویژه در بافت فرهنگی‌ای که انتظارات سنتی و مردسالارانه غالب است، نه تنها به بهبود سلامت زنان کمک می‌کند، بلکه آنان را در مسیر توانمندسازی و ایفای نقش الهام‌بخش در خانواده و جامعه یاری می‌رساند.

۷-۳- توانمندسازی و مالکیت رشد معنوی؛ زنان به عنوان عاملان تغییر

توانمندسازی زنان برای به دست گرفتن مالکیت رشد معنوی خود، کلید تحول خانواده و جامعه است. زنان باید تشویق شوند تا با بهره‌گیری از آموزش‌های دینی، مهارت‌های ارتباطی و حمایت‌های اجتماعی، به عنوان عاملان تغییر در محیط خانواده و اجتماع نقش‌آفرینی کنند. این امر نه تنها موجب ارتقای سلامت معنوی خانواده می‌شود، بلکه الگویی الهام‌بخش برای نسل آینده و سایر زنان جامعه خواهد بود. غلبه بر موانع فرهنگی و اجتماعی، نیازمند جسارت، آگاهی و حمایت مستمر است تا زنان بتوانند نقش‌های معنوی خود را به طور کامل ایفا نمایند.

۸- پیشنهاد برای تحقیقات آتی

برای ارتقای نقش معنوی زنان، تحقیقات آتی می‌تواند به بررسی تأثیر مداخلات آموزشی و روانشناختی خاص بر بهزیستی معنوی زنان بپردازد؛ همچنین نقش ابتکارات مبتنی بر جامعه-مانند گروه‌های حمایتی، کارگاه‌های معنوی و شبکه‌های اجتماعی زنان-در تقویت نقش معنوی و تربیتی آنان شایسته توجه است. مطالعه تطبیقی میان جوامع مختلف اسلامی و بررسی تأثیر هنجارهای فرهنگی بر ایفای نقش معنوی زنان نیز می‌تواند به سیاست‌گذاری‌های کارآمدتر در این حوزه کمک کند.

در مجموع، تقویت نقش معنوی زنان در خانواده مستلزم رویکردی جامع است که آموزش، حمایت خانوادگی، سلامت جسمی و روانی و توانمندسازی فردی و جمعی را به صورت یکپارچه در نظر بگیرد و با توجه به بافت فرهنگی و اجتماعی هر جامعه، راهکارهای عملی و مؤثر ارائه دهد.

نتیجه‌گیری

زنان در نظام خانواده اسلامی، نقشی حیاتی و بی‌بدیل در رشد معنوی همسر و فرزندان ایفا می‌کنند؛ نقشی که فراتر از وظایف معمول مادری و همسری است و ابعاد الگو بودن در رفتار دینی، مربی‌گری معنوی، حمایت روحی و ایجاد فضای معنوی در خانه را در بر می‌گیرد. زن با الگو بودن در عمل به آموزه‌های اسلامی همچون نماز، روزه و صدقه، زمینه‌ای فراهم می‌آورد که اعضای خانواده به سوی معنویت و اخلاق نیکو سوق داده شوند. به عنوان مربی معنوی، زن با آموزش قرآن، حدیث و ارزش‌های اخلاقی، فرزندان را در مسیر رشد ایمان و کمال انسانی هدایت می‌کند. همچنین، حمایت معنوی زن از همسر و فرزندان، به‌ویژه در شرایط دشوار، موجب حفظ آرامش و استحکام خانواده می‌شود و نقش کلیدی در تقویت انسجام و محبت خانوادگی دارد.

با وجود چالش‌هایی همچون فشارهای اجتماعی، کمبود وقت و انرژی، نبود حمایت کافی و ناآگاهی از مسائل معنوی، زنان می‌توانند با بهره‌گیری از راهکارهای مؤثر، نقش خود را به بهترین شکل ایفا کنند. ارائه برنامه‌های آموزشی خاص برای زنان، ایجاد فرصت‌های شغلی مناسب، تقویت نقش زنان در تصمیم‌گیری‌های خانوادگی و اجتماعی و فراهم کردن بسترهای حمایتی، از جمله اقدامات مشخصی است که می‌تواند به توانمندسازی زنان کمک کند. همچنین، مردان نیز باید با حمایت از زنان، تقسیم عادلانه مسئولیت‌ها، ایجاد فضای صمیمی و معنوی در خانه و مشارکت در فعالیت‌های مذهبی، نقش مهمی در رشد معنوی خانواده ایفا نمایند.

در پایان، امید است همه افراد جامعه، به‌ویژه مسئولان و سیاست‌گذاران، با درک اهمیت نقش زنان در رشد معنوی خانواده، در جهت توانمندسازی و حمایت از آنان گام‌های مؤثرتری بردارند. هر فرد می‌تواند با تغییر نگرش و رفتار خود، سهمی در ساختن خانواده‌ای معنوی و جامعه‌ای اخلاق‌مدار داشته باشد. اکنون زمان آن فرا رسیده است که با همدلی و همکاری، زمینه‌های رشد و تعالی معنوی زنان و خانواده‌ها را بیش از پیش فراهم آوریم.

۱. بانکی پور فرد، زهرا، «نقش زن در تحکیم نهاد خانواده»، تهران: مرکز پژوهش‌های اسلامی، بی‌تا.
۲. بخاری، صحیح بخاری. تحقیق: مصطفی دیب البغا. بیروت: دار ابن کثیر، ۹ جلد، ۱۴۲۲ ق.
۳. پژوهشکده زن و خانواده، «تحلیلی بر مهم‌ترین مسائل زن و خانواده در ایران»، تهران: پژوهشکده زن و خانواده، ۱۳۹۸.
۴. ترمذی، محمد بن عیسی، الجامع الصحیح (سنن ترمذی). تحقیق: بشار عواد معروف. بیروت: دار الغرب الاسلامی، ۶ جلد، ۱۴۰۷ ق.
۵. جوادی آملی، عبدالله، «اسلام و مدیریت خانواده»، تهران: مرکز نشر اسراء، ۱۳۹۷.
۶. حق‌شناس، سید جعفر، «زن در خانواده»، تهران: انتشارات شرکت چاپ و نشر بین‌الملل، ۱۳۹۱.
۷. دهدری، فراس و جادری، سهاد، نقش زن در رشد معنوی خانواده»، اولین کنفرانس ملی روانشناسی و علوم تربیتی، ۱۳۹۳.
۸. دیلمی، محمد، ارشاد القلوب، قم: انتشارات اسلامی، سال انتشار نامشخص.
۹. زحیلی، وهبه، «فقه خانواده»، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۲.
۱۰. شیخ صدوق (ابن بابویه)، محمد بن علی. الامالی. تصحیح: محمدعلی غفاری. تهران: کتابفروشی اسلامی، ۱۳۹۰ ق.
۱۱. طباطبایی، سید محمدحسین. المیزان فی تفسیر القرآن. تهران: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۲۰ جلد، ۱۳۹۰ ش.
۱۲. عبدالخانی، ساجده، «اسلام و مدیریت زن در خانواده»، پژوهش‌های معنوی، ۱۳۹۶.
۱۳. فراشی، لیلا و همکاران، نقش زنان در تربیت دینی و اخلاق اسلامی فرزندان، سومین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم تربیتی و روانشناسی ایران، ۱۳۹۶.
۱۴. فکرت، رشد علمی و معنوی زن، تهران: انتشارات فکرت، ۱۴۰۲.
۱۵. قائمی، محمد، نقش زن در آرامش خانواده، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۶.

۱۶. قرائتی، محسن. تفسیر نور. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۰ جلد، ۱۴۰۲ ش.
۱۷. مجلسی، محمدباقر. بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار. بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۱۰ جلد، ۱۴۰۳ ق.
۱۸. مرکز پژوهش‌های اسلامی، ورزش و سلامتی از منظر دین اسلام، تهران، مرکز پژوهش‌های اسلامی، ۱۴۰۱.
۱۹. مکارم شیرازی، ناصر و دیگران. تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۲۸ جلد، ۱۴۰۳ ش.
۲۰. موسوی خمینی، سید روح‌الله، نقش زن در پرورش و تربیت نسل‌ها، تهران: انتشارات اسلامی، بی تا.
۲۱. نوایی‌نژاد، زهرا، تأثیر آموخته‌های دینی بر رشد معنوی خانواده، مجله پژوهش‌های دینی، ۱۳۹۲.
۲۲. نوری، حسین، مستدرک الوسائل، قم: انتشارات اسلامی، سال انتشار نامشخص.
۲۳. نوری، زهرا، الگوهای رفتاری حضرت زهرا(س) در خانواده، پرتال جامع علوم انسانی، ۲۰۲۵.
۲۴. هاشملو، جعفر، نقش زن در تربیت فرزند از دیدگاه نهج البلاغه، وبلاگ روانشناسی هاشملو، ۱۳۹۸.
۲۵. هاشمی کاوندی، محمد، اسلام و مدیریت زن در خانواده، پژوهش‌های معنوی، ۱۳۷۸.
۲۶. یاراحمدی، معصومه، نقش بانوان در رشد معنوی خانواده، فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی، شماره ۳۵، ۱۴۰۱.